

ქიელის სახელთან არის დაკავშირებული აღმოსავლეთში საშუალოდოგმატის საბოლოო ორიოდოქსული სახით ფორმირება (313, გვ. 263—269). ბასილ დიდის და საზოგადოდ სამივე კაბადოკიელის წარმომადგენელი მნიშვნელობა ჰქონდათ ქრისტიანული ფილოსოფიის განვითარების საქმეში. არეობადიგებული მოძღვრების ერთ-ერთი ანტიპოზიტი წყაროს სწორედ კაბადოკიელთა ფილოსოფიაში ხედავენ (გვ. 134—135). ბასილ დიდის, გრიგოლ ნაზიანზელის და კრიზოსტომოსის ქართულ მწერლებად გამოცხადებით და იმის დაშუქებით, რომ ისინი წერდნენ კაბადოკიურ-მესხურ, ანუ ქართულ ენაზე, გვხვდება ზღაპრული ყოველგვარი ფაქტობრივი საბუთის არარსებობის დასაბუთება, რომ ეს თეოლოგია თავის საღვთისმეტყველო და ფილოსოფიური ტერმინოლოგიით IV საუკუნის 60—90-იან წლებში ქართულ ენაზე დაიწერა და შემდეგ ითარგმნა ბერძნულზე. კვიქრობთ, ასეთი მსჯელობა მხოლოდ და მხოლოდ სახელს გაუტეხს ქართულ მეცნიერებს და ასეთი თეორიები სახელგანთქნილ მეცნიერებს არაკომპეტენტურად ჩათვლიან. მხოლოდ სამი დიდი კაბადოკიელის სადაფრობაზე მსჯელობისას, არამედ ჭეშმარიტად ქართული კულტურის უდიდეს გამოვლინებათა შეფასების დროსაც.

ზოგანათუი როგანი „პარლაგი და იოასაფი“

ბასილ დიდის შუა საუკუნეების მსოფლიო ლიტერატურაში და იქნის უფრო პოპულარული ძეგლი, ვიდრე „ვარლამ და იოასაფი“ სულთამარაგბელი ისტორია“. დღეისათვის მეცნიერები ითვლიან, რომ თხზულების 147 თარგმანს და გადაშეშვებას, შესრულებულს სხვა ენაზე. ამთავან აღსანიშნავია შემდეგი ვერსიები: ფალსტუხური, თურქული, ხუთი არაბული, ორი ქართული, ბერძნული, ორი ლათინური, ძველი სლავური, სომხური, ეთიოპური, ცხრა იტალიური, რვა ფრანგული, ხუთი ესპანური, პორტუგალიური, გერმანული, ინგლისური, ჩეხური, ირლანდიური, პოლონური, უნგრული, პოლანდიური და სხვა. უადრესად დიდი გავრცელება აქვს „ვარლამისა და იოასაფის“ XIII—XVIII საუკუნეების რუსულ ხელნაწერებში (237). ბურუსი თაა მოცული ამ რომანის ჩასახვის პრობლემა. სიუჟეტური რომელიმე გაუქლო გადაშეშვებას შუა საუკუნეების თითქმის ყველა რელიგიის და მოთხოვნილების შესაბამისად, საწყისს პინც ბუდისტური და ქრისტიანული თემების შეხვედრის პუნქტიდან იღებს (236). არანაკლებ მნიშვნელოვანია პრობლემა ამ ძეგლის პირველი ქრისტიანული გადამშეშვების და ბერძნული „ვარლამ და იოასაფის“ შექმნისა, რამდენადაც თხზულების პოპულარობა ევროპულ ლიტერატურაში.

ბერძნულში მთლიანად მისი ბერძნული რედაქციიდან მომდინარეობს. მისი საყიხის გადასაწყვეტად კი ქართული წყაროები და თხზულებები უდიდესი წყაროები სპეციალისტების განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებენ. ასე რომ, ბიზანტინისტიკის ერთ-ერთი უდიდესი პრობლემა ბერძნული „ვარლამ და იოასაფის“ წარმოშობის საკითხი — მისი დროის ქართული ფილოსოფიის ერთი უმთავრესი საკვლევი საკითხია.

„პარლაგი და იოასაფი“ ვარლამი ვარლამი კაპოქიის საკითხი

„ვარლამ და იოასაფის“ ანუ „სულთამარაგბელი მოთხრობის“ მთავარი პარაფრაზი ვარლამისა და იოასაფის ბერძნული ტექსტი ბერძნული სახით საკმაოდ მოგვიანებით, მეცხრამეტე საუკუნეში, გამოიცა (I. F. Boissonade, Anecdota Graeca, Paris, 1832, Vol. IV, pp. 1—365). ამან ბიზანტინისტიკაში ერთგვარი გაკვირვება გამოიწვია, საკვირველია, ეს შრომა, ოდესღაც რომ სარგებლობდა ასეთი გამოცემათაგან ბოლომდე, თავის ორიგინალურ ენაზე მეცხრამეტე საუკუნემდე არ დაბეჭდილა (Armitage Robinson) (356, გვ. XVII). მაგრამ უკვე მეცხრამეტე საუკუნეშივე თხზულებამ ითქმისა და დაიბრუნა თავისი ოდინდელი პოპულარობა, თუმცა ეს ინტერესი მხოლოდ წმინდა მეცნიერული ხასიათისა იყო.

ქართული და ბერძნული ტექსტის პირველმა გამომცემელმა, I. F. Boissonade-მ დააფუძნა თავისი გამოცემა 4 ხელნაწერზე და ბასილ ნაციონალურ ბიბლიოთეკაში 16 სხვა ბერძნული ხელნაწერის ასახვება აღნიშნა (287; იხ. 356, გვ. XV). ჰ. ზოტენბერგმა (H. Zotenberg) 1886 წელს რამდენიმე ათეულ სხვა ხელნაწერზე მიუთითა (357; იხ. 356, გვ. XV—XVI). ხელნაწერთა ეს მოზღვაება წლითწლით იკუმშებოდა და ერთ-ერთი უკანასკნელ აღნუსხვაში 14 ათეულს მიიღწია (392, გვ. 4—11). „ვარლამისა და იოასაფის“ ბერძნულ ხელნაწერთა გამოვლინება ჯერ კიდევ არ შეწყვეტილა. 1968 წელს ამ თხზულების უკველევი თარიღიანი ბერძნული ხელნაწერი (1021 წ.) აღმოაჩინა ჰ. ფონკინმა (301).

მეორე მხრივ, „ვარლამ და იოასაფის“ ტექსტი არაერთ სიურპრისს უშვადებდა ბიზანტინისტიკას. 1859-60 წლებში „ვარლამ და იოასაფის“ თქმულების აშკარა ბუდისტური წარმოშობა დასაბუთეს ლაბულემ (Laboulaye) და ლიბრეხტმა (Liebrecht) (322, გვ. 306), მაგრამ ამავ დროს დადასტურდა, რომ ბერძნული ტექსტი ამჟღავნებს უკიდურესად ზუსტ მსგავსებას ორიოდოქსულ-ქრისტიანულ დოგმატიკასთან. გამოყენებულია გრიგოლ ნაზიანზელის, ბასილ დიდის,

იოანე დამასკელის დოქტრინალური ნაწერები და ზოგი შემთხვევითი მსგავსება იოანე დამასკელთან სიტყვასიტყვით იდენტურობისათვის (357; იხ. 356, გვ. XII). 1889 წელს Rendel Harris-მა აღმოაჩინა სირიული ვერსია ბერძნულ შწერლობაში IV საუკუნის გასულიდან დაკარგულად მიჩნეული II საუკუნის ქრისტიანი პოლემისტის ანთიმის ტიღეს „აპოლოგიისა“. სირიული ტექსტის გაცნობამ Armitage Robinson-ი დაარწმუნა, რომ არისტიდეს „აპოლოგიის“ თითქმის სრული ბერძნული ტექსტია ჩართული „ვარლამ და იოსაფის“ თხზულებებში (308; 356, გვ. X; 68, გვ. 44).

დამოლოს, ჰ. ზოტენბერგმა მეცნიერული არგუმენტაციით ცხად ქვეშ დააყენა ბერძნულ ხელნაწერთა ტრადიციით ნაანდერძევი „ვარლამ და იოსაფის“ ლათინურად მთარგმნელის ბილიუსის (Kob Billius) მიერ თხზულების პირველი ლათინური გამოცემა (1577 წ.) შესავალში გატარებული აზრი იმის შესახებ, რომ „ვარლამ და იოსაფის“ ავტორი VII—VIII საუკუნეების დიდი საეკლესიო მოღვაწე იოანე დამასკელია (357). და ფაქტობრივად აქ დაისვა X საუკუნის ბიზანტინისტიკის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პრობლემა „ვარლამისა და იოსაფის“ ბერძნული ვერსიის ავტორობის საკითხი. ვინ არის ის საიდუმლოებით მოცული ავტორი, რომლის თხზულება უდიდესი პოპულარობით სარგებლობს XI—XVIII საუკუნეების ქრისტიანულ მსოფლიოში? იგი XI საუკუნიდან დაწყებული არაერთხელ ითარგმნება ლათინურად და ლათინურის გზით ვრცელდება ევროპის ხალხთა თითქმის ყველა ენაზე, საკუთრივ ბერძნულიდან — არაბულ, სირიულ (სუბარია გვიანდელ ვერსიებზე), კობტურ სომხურ და აღმოსავლეთის სხვა ქრისტიან ხალხთა ენებზე (216, გვ. 220). შუა საუკუნეების ლიტერატურულ აზროვნებას „ვარლამ და იოსაფი“ მასალას აძლევს მოთხრობებისა თუ რომანებისათვის შეგონებებისა თუ დრამებისათვის (356, გვ. IX, XVI). იოსაფის ცდუნების ანარეკლი ჩანს XII საუკუნის სარაინდო რომანში „პარკოფილი“ (356, გვ. XVI). „ვარლამისა და იოსაფის“ იგავებს იყენებენ უილიამ შექსპირი (356, გვ. X) და ლუდ ტოლსტოი (216, გვ. 217). ეს უკანასკნელი თვლიდა, რომ ამ ნაწარმოებმა მის ცხოვრებაში არაერთი როლი შეასრულა (284, გვ. 39).

ჰ. ზოტენბერგმა უარყო იოანე დამასკელის ავტორობა ძირითად დად შემდეგი არგუმენტებით (იხ. 356, გვ. XII):

1) იოანე დამასკელის ავტორობაზე არ მიუთითებენ „ვარლამ და იოსაფის“ აღრინდელი მანუსკრიპტები.

2) „ვარლამს და იოსაფში“ დასმული ძირითადი პოლემიკური პრობლემები — ქრისტეს პიროვნებაში ორი ბუნების და ორი ნების საკითხი — მიუთითებს VIII საუკუნეზე უფრო ადრინდელ დროზე.

საქონი ძირითადი მიმართულება ქრისტიანობის პოლემიკასა VIII საუკუნეში, კამათი მაჰმადიანობასთან, თხზულებაში არ ასახულა.

3) „ვარლამი და იოსაფი“ სტილისტურად არ ამჟღავნებს მსგავსებას იმ თხზულებებთან, რომლებიც იოანე დამასკელს აშკარად მიეკუთვნება.

ჰ. ზოტენბერგმა ყურადღება მიაქცია „ვარლამ და იოსაფის“ ძირითადი ძველი ხელნაწერის ლემას, რომელშიც თხზულება გამოცხადებულია ეფთვიმე ათონელის მიერ ქართული ენიდან თარგმნილი. მაგრამ ჰ. ზოტენბერგმა ეს ლემა ათონის მონასტრის ქართულ-საბერძნის სიყალბედ ჩათვალა და მისი ცნობების ჭეშმარიტება უარყო. დაუჯერებელია, ფიქრობდა იგი, რომ ასეთი სრულყოფილი, კმა და ნათელი თხზულება თავდაპირველად შექმნილიყო იმგვარ ზოგჯერ ენაზე, როგორიც იქნებოდა მაშინდელი ქართული ენა.

თივის მხრივ ჰ. ზოტენბერგმა დაუშვა, რომ „ვარლამისა და იოსაფის“ ბერძნული თხზულების ავტორი VII საუკუნის საბაწმი-თელი უცნობი ბერი — იოანე უნდა იყოს.

ჰ. ზოტენბერგის თეზისები არ იქნა გაზიარებული. ტრადიციული პოზიცია — იოანე დამასკელის ავტორობის დამტკიცება არგუმენტები ზოტენბერგის წინააღმდეგ ასე ჩამოყალიბდა ვულფარდისა და მეტინ-კლის მიერ (G. R. Woodward and H. Mattingly) თხზულების ბერძნული ტექსტისა და ინგლისური თარგმანის 1914 წლის გამოცემის წინასიტყვაობაში (რომელიც უცვლელი სახით განმეორდა 1937, 1953 და 1962 წლებში): 1) ის საბაწმინდელი ბერი იოანე, რომელსაც უძველესი ხელნაწერები მიაკუთვნებენ ამ თხზულებას, შესაძლებელია იყოს სწორედ იოანე დამასკელი, რადგანაც იგი ცნობილი უნდა ყოფილიყო „იოანე ბერის“ ზედწოდებით. 2) „ვარლამსა და იოსაფში“ ძირითადი პოლემიკური ხაზი მიმართულია ხატმებრძოლთა წინააღმდეგ, რითაც ეს თეოსოფია სწორედ იოანე დამასკელის პოლემიკურ-სეკიულარურობას ემსგავსება. რაც შეეხება ქრისტეს ორი ბუნების და ორი ნების მტკიცებას თხზულებაში, ხოლო მეორე მხრივ, ანტიმაჰმადიანური პასაჟების არარსებობას, არც ერთი და არც მეორე არ გამოჩეხავს იოანე დამასკელის ავტორობას. 3) სტილი „ვარლამის და იოსაფისა“ დოქტრინალურ ნაწილში აშკარად იდენტურია იოანე დამასკელის სტილისა, ხოლო ნარატულ ნაწილში მართალია განსხვავდება იოანე დამასკელის სტილისგან საზოგადოდ, თუმცა თითქმის დასტავისებოდა კიდევ მის ზოგიერთ ჰომილის (იხ. 356, გვ. XII—XIII).

ჰ. ზოტენბერგის მიერ ეფთვიმე ათონელის ავტორობის შესახებ ცნობისადმი ესოდენ გულგრილი დამოკიდებულება არაერთგზის გახდა სპეციალური მსჯელობის საგანი. ძველი ქართული კულტურისა

და ლიტერატურის საკითხებში კლემენტარული ჩაუხედაობა უსაყურადღებოა. ზოტენერს ვ. როზენმა (257) და ნ. მარმა (242).

ახალ ეტაპს ბერძნული "ვარლამისა და იოსაფის" ავტორის საკითხის კვლევაში წარმოადგენდა 1931 წელს ჟურნალ "Bollandiana"-ში (ბრიუსელი, პარიზი) გამოქვეყნებული ეტერის წერილი "ვარლამისა და იოსაფის პირველი თარგმანი და მისი ბერძნული დედანი" (338).

პაულ პეტერსმა ყურადღება მიაქცია "ვარლამ და იოსაფის" უძველეს ლათინურ თარგმანს, რომელიც შესრულებული აღმოჩნდა ბერძნული ენიდან 1048 წელს. უცნობი ლათინელი მთარგმნელი იძლევა თარგმანის მოკლე ისტორიას და აღნიშნავს, რომ ბერძნულს ეს თხზულება თარგმნა ეფთვიმე ათონელმაო.

პაულ პეტერსმა დასაბუთა, რომ ბერძნული "ვარლამი და იოსაფი" თარგმნა ქართული "ბალავარიანისაგან" ეფთვიმე ათონელმა X-XI საუკუნეების მიჯნაზე. პ. პეტერსის ძირითადი არგუმენტები ასეთი:

1) ეფთვიმეს ავტორობას აღსტურებს XI საუკუნის სამი ცნობა სამ სხვადასხვა ენაზე: ლათინურზე, 1048 წლის ლათინურ თარგმანში დაცული (338, გვ. 281); ბერძნულზე, XI ს. I ნახევრის ბერძნულ თარგმანში (ვენეციის წმ. მარკოზის ბიბლიოთეკის კოდ. VII, 26) ლემაში დაცული (338, გვ. 282); ქართულზე, 1042 წელს გიორგი ათონელის დავით რილ "იოვანის და ეფთვიმეს ცხოვრებაში" დაცული (338, გვ. 283-284).

2. 1048 წლის ლათინურ თარგმანში "ვარლამი და იოსაფი" დასავლეთში ჯერ კიდევ არ იყო პოპულარული (338, გვ. 279).

3) "ვარლამ და იოსაფის" ბერძნული ლეგენდის ტრადიცი იწყება XI საუკუნეში. "XI საუკუნეში, სანამდე თვით მიგვრჩება, — წერს პ. პეტერსი, — გარშემო არაფერი ჩანს. არაფერია წერილობით წყაროებში, არაფერია ისტორიაში, არც კოლექციებში, სადაც აისახება აგიოგრაფიული ტრადიციები, არც მეტაფრასულ მენოლოგში, არც სენსარში" (338, გვ. 292).

4. "ვარლამ და იოსაფის" ბერძნულ ხელნაწერთა ლემათაგან პირველადია ის ვარიანტი, რომელშიც მთარგმნელად ეფთვიმე ათონელი იხსენიება, გვიანდელი კი ის, რომელშიც მთარგმნელობის პატივი იოანე დამასკელს მიეწერება (338, გვ. 299).

5. ბერძნული "სულთმარგებელი ისტორიის" წყაროები საკმაოდ გვიანდელია. პ. პეტერსი ეყრდნობა Seeberg-ის გამოკვლევას: "ვარლამ და იოსაფი" ჩართულია მრავალი პასაჟი, რომელთაც ავტორი მოეძებნა პარალელი "წმინდა კატერინა ალექსანდრიელის წამებაში" მეტაფრასის რედაქციის მიხედვით. პ. პეტერსის სიტყვით, მეკლ-

ბერძნული "ვარლამ და იოსაფის" გამოჩენამდე ქართულ ენაზე არაა შემორჩენილი თარგმანი "ბალავარიანი" (338, გვ. 288-289).

7. გიორგი ათონელს, რომელიც მოუთხოვდა ეფთვიმე ათონელის მიერ ქართულიდან ბერძნულად "ბალავარიანის" თარგმნაზე, არ შეძლოდა შეცდომა დაეშვა. აგიოგრაფი იმგვარ პირობებში წერდა მის შესახებ, რომ მისი შეცდომა საბედისწერო იქნებოდა ქართულ-ბერძნული მონასტრისათვის ათონზე; გიორგიმ კარგად იცოდა, რომ მას საკუთარი მონასტრის კედლებშიც კი ჰყავდა მოწინააღმდეგენი და ყოველი დაუშვებელია, რომ მას ეფთვიმესათვის მიეწერა ისეთი ძეგლის შექმნა, რომელიც ბერძნული ხელნაწერებით უკვე ეფთვიმედ იყო ცნობილი (338, გვ. 309-310).

8. პეტერსის არგუმენტაციამ ბიზანტიანულ სტილში თითქმის სავსებით აღიარება პოვა. მას დაეთანხმნენ სპეციალური გამოკვლევებით მტრეკელები: რ. ლ. ვულფი (355) და რ. პ. ბლეიკი (286). ორი ათეულის წლის მანძილზე ეს თვალსაზრისი თანდათან იკვლევდა გზას სპეციალურ ბიზანტინისტურ ლიტერატურაში (288, გვ. 313).

ამ საკითხის კვლევაში ახალ ეტაპს ქმნის ცნობილი ბიზანტინისტის ფრანც დელგერის 1953 წელს გამოქვეყნებული გამოკვლევა (193). ფ. დელგერმა კატეგორიულად დაიცვა იოანე დამასკელის ავტორობის თეზისი. იგი დეტალურად იხილავს პაულ პეტერსის არგუმენტებს ეფთვიმე ათონელის ავტორობის სასარგებლოდ და პ. პეტერსის არგუმენტებს იოანე დამასკელის ავტორობის წინააღმდეგ. შემდეგ იძლევა საკითხის გადაწყვეტის საკუთარ არგუმენტაციას. ფ. დელგერის არგუმენტებში ცენტრალურია თხზულების სტილი, რომელიც, მკვლევრის დასკვნით, პირვინდად დამასკელისეულია. ამ დასკვნას კატეგორიულს ხდის ფ. დელგერის მიერ მოტანილი ბერძნული "ვარლამ და იოსაფისა" და იოანე დამასკელის თხზულებების შორის (292, გვ. 69-104).

ფ. დელგერის გამოკვლევას კრიტიკული რეცენზიით ყველაზე ადრე გამოეხმაურა ბელგიელი მეცნიერი ფრანსუა ალენი (307). ფ. ალენის აზრით, დამაჯერებლობას მოკლებულია ფ. დელგერის ცნობა — ნაყალბეად გამოაცხადოს სამ სხვადასხვა ენაზე — ბერძნულს, ლათინურსა და ქართულზე დაცული ცნობა ეფთვიმე ათონელის ავტორობის შესახებ. ამრიგად, ფ. ალენმა დაუჭირა მხარი პ. პეტერსის თვალსაზრისს. ასევე არ გაიზიარეს ფ. დელგერის დასკვნები იტალიელმა მეცნიერმა პ. მუზურელიმ (331) და ბერძენმა ვ. ლაურდამმა (327). ფ. დელგერის ნაშრომში არასწორად გააზრებული დეტალები

ეფთვიმეს ცხოვრებასა და მოღვაწეობიდან ასწორებს მ. თარხნიშვილი ნაშრომში „წმ. ეფთვიმეს მოღვაწეობის დასაწყისი და ბარდა სკოლის როლის აღწანება“ (347). 1958 წელს ჟურნალ „Le Musée“ ში გამოქვეყნდა მ. თარხნიშვილის გამოკვლევა „ბლაგოზაინის“ ირის ქართული რელიქციის ურთიერთმიმართების თაობაზე. მ. თარხნიშვილის აზრით, ქართული რელიქციები არ ამჟღავნებენ უშუალო მიმართებას ერთმანეთს შორის. ირივე დამოუკიდებლად უნდა მომდინარეობდეს ერთი სეარით არაბული ტექსტიდან. ქართული რელიქციების დამუშავება, მ. თარხნიშვილის აზრით, IX საუკუნის უწინარეს, აზიისა და მთავრების დაპყრობის პერიოდში უნდა იქნეს აღდგენილი (349)

ფ. დელდერის საბასუხოდ ვრცელი ნაშრომი გამოაქვეყნა ინგლისელმა ქართველოლოგმა დეით ლანგმა "ეფთვიმე ქართველი და ქართული ლამისა და იოსაფის რომანი" (322), რომელშიც ასევე გატანილია რიგობრივად დაუჭირა მხარი ეფთვიმე ათონელის ავტორობას.

1957 წელს გამოქვეყნდა დ. ლანგის წერილი „ბალავარიანის ახალადმოჩენილ გრცელი ქართული რედაქციის თაობაზე. მეცნიერების თვლის, რომ ეს რედაქცია, რომელიც IX საუკუნით უნდა დათარიღდეს, არის არაბული არაქისტიანული ტექსტის ქართული თარგმანის ლუბი გადაქრისტიანება. ხოლო ამ უკანასკნელის შემოკლება თბილისური (A) ქართული რედაქცია „სიბრძნე ბალავარისა“, რომელიც იმავე IX საუკუნეში უნდა დამუშავებულიყო (223). დ. ლანგმა ინგლისელ მკითხველს საკუთარი თარგმანით მიაწოდა „ბალავარიანისა“ ორივე ქართული რედაქცია — 1957 წელს მოკლე (354) და 1966 წელს გრცელი (282).

1956 წელს ჟურნალში "ტრადიციო" გამოქვეყნდა კ. თუმანიკის წერილი სათაურით "კავკასიისმცოდნეობა და ბიზანტიოლოგია" (352). წერილში ზოგადი საუბარი ქართველებისა და სომხების შვლილზე ბიზანტიის ისტორიასა და კულტურაში. ავტორი საყვედურს რობს ბიზანტიის ისტორიკოსებს ამ ერების დამსახურების უგულებელყოფას. შედარებით დეტალურად იხილავს იგი "ვარლამ და იოანე საფის" პრობლემას, და, წინააღმდეგ ფ. დელგრესის, უპეველად მიიჩნევს ეფთვიმე ათონელის ავტორობას (იხ. 15).

1956 წელს ამერიკულ ჟურნალში „სტეკლოვმა“ გამოქვეყნდა გლენვილ დაუნის რეცენზია ფ. დელგერის ნაშრომზე (297). გ. დაუნს არ მიაჩნია დამარწმუნებლად ფ. დელგერის მსჯელობა. მისი მითითებით, ბიზანტიურ ლიტერატურაში ძალზე ხშირია ციტიცაია ერთი თხზულებიდან მეორეში და მსგავსი ადგილები არავითარ შემთხვევაში არ ნიშნავს, რომ ეს ორივე თხზულება ერთი და იმავე ავტორის დაწერილია (იხ. 15, გვ. 151). თანმიმდევრულად იცავს პ. პეტერსის

268

ბეჭდის ფ. დელგერის წინააღმდეგ პოლ დეგო სტატიაში „ბერძნულ-სლავური კავშირებისა და იოსაფის“ წყაროები“, რომელიც 1957 წელს „სლავიკური ელენიკის“ ბოლო ნომერში „ანალოგიკა ბოლონიანა“ (291).

[illegible]

დ. პ. დეგოვი პირველმა მისცა თავისებური გაზრება „ვარლამ და თატიოის“ ბერძნულ ლექსთა განვეთარების ისტორიას და ახსნა ის ლექსები, თუ როგორ გაჩნდა ამ ლექსში მთარგმნელად ეფთვიმე ათონელის სახელის ნაცვლად იოანე დამასკელის სახელი (291, გვ. 94).

1963 წელს ბერძნულ ქურნალში „ბიზანტიზმის სავოგა-
დების წელიწადი“ ბიზანტიზმა უდიდესი სავითაშორისი ორ-
ბის „ბიზანტიონის“ რედაქტორმა 1925 წლიდან (ქურნალის დაარ-
სების დღიდან) ანრი გრეგუარმა გამოაქვეყნა წერილი „ივერთა მონა-
ბერი და ათონის მთის ჭარბგელთა რელია“.

ანრი გრეგუარიზმა გადაჭრით დაუჭირა მხარი ეფთვიმე ათონელის
ეპიტროპს (304). ამ დასკვნამდე ავტორი მივიდა მის შემდეგ, რო-
დესაც სრულად გაიცნო საკითხის გარშემო არსებული კრიტიკული
ლიტერატურა (იგი ასახელებს პ. პეტერსის, ფ. დელგერის, ფ. ალკე-
ის და პ. დევოს გამოკვლევებს) (304, გვ. 314). ეს გარემოება მით
ფეროვს საინტერესოა, რომ, თურმე ანრი გრეგუარს ადრე პ. პეტერ-
სის მოსაზრება მცდარად მიაჩნდა. იგი წერს: „ჩემს სიტყვაში პარიზ-
ში „წარწერათა და ლიტერატურის აკადემიაში“ მიღებისას, სადაც მე
მამა პეტერისს ადგილი დავიკავე, აღელვებულმა დელგერის მიერ
მოტანილი საბუთებით, ჩემს სამგლოვიარო სიტყვაში ნეტარსხსენებუ-
ლის მოსაგონებლად წამოვიყენე მისი (პეტერსის) დებულება, რო-
დესაც ერთი იშვიათ შემთხვევათაგანი, რომელშიც ბოლანდისტთა
პრეზიდენტის კრიტიკული ალლო მცდარი აღმოჩნდა“ (304, გვ. 315).
ბერძნული „ფარლამისა და იოასფის“ ავტორობის საკითხის

კვლევა ფ. დელგერის გამოკვლევის შემდეგ ქართულ მეცნიერებათა-ერთი სამუშაო პრობლემა გახდა. პირველად ქართველი მეცნიერები „ვარლაამისა და იოასაფის“ გარშემო კამათში ჰ. ზოტენბერგის გამოკვლევის წინააღმდეგ ჩაებნენ XIX საუკუნის ოთხმოციან წლებში. ჰ. ზოტენბერგის წინააღმდეგ გ. როზენისა და ნ. მარის დამოუკიდებლობის გამოცხადებულ ქართული მეცნიერებებიც იგ. ჯაფარიშვილი, ა. ხაჩნაშვილი, ე. თაყაიშვილი (15, გვ. 150). ჩვენი საუკუნის 50-იან წლებში კი ქართველმა მეცნიერებმა ბევრი რამ გააკეთეს „ბალაგურიანის“ ქართული რედაქციების მიმართების დასადგენად ბერძნულ „ვარლაამ და იოასაფთან“ (იხ. 203, გვ. 8—14). 1956 წელს კ. კეკელიძე დაწერა ნარკვევი: „ბალაგურიანის რომანი ქრისტიანულ მწერლობაში“ (85). კ. კეკელიძე ეხება ამ რომანის სხვადასხვა რედაქციის ერთმანეთთან მიმართებას. ამავე წელს რუსულ ენაზე გამოქვეყნდა შ. ნუცუბიძის სპეციალური მონოგრაფია (249), რომელშიც მკვლევარი, ერთი მხრივ, ეკამათება ფ. დელგერს და მხარს უჭერს და ასახეობს თებს ეფთვიმე ათონელის პრიორიტეტს „ვარლაამ და იოასაფის“ ავტორობაში, მეორე მხრივ კი, აყენებს ახალ ჰიპოთეზას: მისი აზრით, მოკლე ქართული რედაქცია „ბალაგურიანის“ (A რედაქცია) არის არა თარგმანი, არამედ იგი დაწერილია ქართულ ენაზე VII საუკუნეში იოანე მოსხის მიერ, რომელიც მკვლევრის აზრით, იყო ორენოვანი მწერალი, წერდა ბერძნულადც და ქართულადც. 1957 წელს ილ. აბულაძემ გამოაქვეყნა „ბალაგურიანის“ ქართული რედაქციების (მოკლე A და ვრცელი — იერუსალიმური B) ტექსტები და მიმოიხილა მათი ურთიერთმიმართების პრობლემა (8). მანვე 1966 წელს ინგლისურ ენაზე გამოსცა ვრცელი შესავალი წერილი „ბალაგურიანის ვრცელი რედაქციის დავით ლანგის მიერ შესრულებულ ინგლისურ თარგმანზე, რომელშიც უცხოელ მკითხველს გააცნო ქართულ A და B რედაქციათა ურთიერთმიმართების, ქართულის არაბულთან ურთიერთობის და ქართულ რედაქციათა წარმოშობის პრობლემები, გადმოსცა მეცნიერთა, კ. კეკელიძის, დ. ლანგის, მ. თარხნიშვილის, აზრები ამ საკითხებზე (276).

თხზულების ქართულ-ბერძნული ტექსტების მიმართებას „ვარლაამ და იოასაფის“ ლემის შესწავლას ვრცელი გამოკვლევა უძღვნა სიმ. ყაუხჩიშვილმა (48). „ბალაგურიანის“ ქართულ რედაქციათა ურთიერთმიმართებას და მათ კავშირს არაბულ რედაქციასთან (აკად. როზენის რუსული თარგმანის მიხედვით) იკვლევს რ. თვარაძე (42). ეფთვიმე ათონელის ავტორობას თხზულების ქართულ-ბერძნული ტექსტის მიმართების საფუძველზე იცავს რ. მიმინოშვილი (117; 118).

ქართველ მეცნიერთა 50-იან წლებში ჩატარებული კვლევა-ძიებები

ხედიან განზოგადებული სახით გამოვლინდა დ. ლანგის შესა-ჩარღწეო, რომელიც დართულია „ვარლაამ და იოასაფის“ ეფთვიმისა და მეტინგლის ინგლისური თარგმანის 1967 წლის გამოცემაში (325). დ. ლანგი კატეგორიულად იზიარებს შემდეგ მოსაზრებებს: „ბალაგურიანის“ ვრცელი ქართული რედაქცია, რომელიც არაბული არაქრისტიანული გერსიიდან მომდინარეობს, არის ამ რედაქციის პირველი ქრისტიანული დამუშავება. იგი უთარგმნია ქართულიდან ბერძნულად ეფთვიმე ათონელს XI საუკუნის I მეოთხედში, დღეისათვის ჩვენამდე მოღწეული „ვარლაამ და იოასაფის“ ანგარიში კერძო წარმოადგენს ეფთვიმე ათონელის თარგმანის გამეორებას, რომელიც უშუალოდ სვიმონ ლოდოთეიტის, ან მისი მოწამის მოწაფის ნამოღვაწარი უნდა იყოს. „ბალაგურიანის“ აღმოჩენა უპირატესად სპარსულ, რედაქციებს და გადამუშავებებს ეკუთვნის დ. ლანგი გამოკვლევაში «აღმოსავლური მასალები ქართულ „ბალაგურიანზე“», რომელიც 1971 წელს გამოქვეყნდა (326).

პირივად, ფ. დელგერის თეზისი და არგუმენტაცია სპეციალურ სტატიურ ლიტერატურაში არ გაიზიარეს. ფ. დელგერს მხოლოდ „ბალაგურიანის“ რედაქციები — გერმანელმა ჰ. მ. ბიდერმანმა დაუჭირა მხარი (385). თავის მხრივ ფ. დელგერი მოკლე ანოტაციებით და რეპლიკებით გამოეხატა ზოგიერთ მოკამათეს: ალკენს, მუზურტილოს და დელგერს (293), შ. ნუცუბიძეს (294), ჰ. დევოს (296) და კ. თუმანოვს (298). ფ. დელგერი დაბეჭდვით იმეორებს, რომ მას შეუძლებლად იქნებოდა „ვარლაამ და იოასაფის“ შექმნა (იხ. 15, გვ. 151). მიუხედავად ამისა ფ. დელგერის თეზისი იოანე დამასკელის ავტორობაზე სტრინსტიკაში პოპულარული გახდა. უკვე 1956 წელს ფ. დელგერს არგუმენტაციის გავლენით ბეეტერსის მოსაზრებას ეჭვის თვალით შეხედეს ცნობილმა ქართველოლოგმა ჟერარ გარიტმა. რომში გამართულ სამეცნიერო კონგრესზე თავის სინფორმაციო მოხსენებაში ქართული ლიტერატურა და შუა საუკუნეების კულტურის ისტორია იგი შეეხო „ვარლაამ და იოასაფის“ საკითხებსაც. იგი თავს იკავებს ამ საკითხზე საკუთარი მოსაზრების გამოთქმისაგან. აცხადებს, რომ მას დღეისათვის არსებული არგუმენტაცია არც ბეეტერსის რედაქციისა და არც დელგერისა დამარწმუნებლად არ მიაჩნია და, თავის მხრივ, სთხოვს ფ. დელგერს კონგრესის მონაწილეთ კიდევ რამდენიმე მოსაზრებანი (იხ. 15, გვ. 152—153).

ჩვენი საუკუნის სამოციანი წლებიდან დაწყებული ფ. დელგერის თეზისი იოანე დამასკელის ავტორობის თაობაზე ევროპულ ბიზანტისტულ კავშირებში თანდათან პოპულარული ხდება. ჰანს ბეკის ფუნდამენტური მონოგრაფია „ბიზანტიის იმპერიის საეკლესიო და თეოლოგი-

ური ლიტერატურა“, რომელიც 1959 წელს გამოვიდა, კატეგორიულად უჭერს მხარს ფ. დელგერის თეზისს და უარყოფს ეფიკათონელის ავტორობას (283, გვ. 482). იგივე ავტორი უფრო დიდი რაოდენობით ჩერდება „ვარლამ და იოსაფის“ საკითხებზე მეორე ნოველად (284, გვ. 35—41). იოანე დამასკელის ავტორობის თეზისი (1971 წ.). ავტორი მიმოიხილავს იოანე დამასკელის და ეფიკათონელის ავტორობის ვერსიებს, კატეგორიულად ილაშქრებს ბუნებრივი თხზულების ქართულის გზით წარმოშობის წინააღმდეგ, თავის მხრივ, უკომპრომისოდ უჭერს მხარს იოანე დამასკელის ავტორობას (284, გვ. 35—41). იოანე დამასკელის ავტორობის თეზისი თანობით მხარს უჭერს როგორც სპეციალური საბიბლიოთეკის ლექსიკონები (იხ. 353, გვ. 67; 329), ასევე ცალკეული კამელოვები. ასე მაგალითად: ესტონელი ფილოლოგი უ. მასიკი ფიქრობს, რომ ბერძნული ტექსტი მხოლოდ ქართულზე არ უნდა იყოს დამოკიდებული (330; შდრ. 221, გვ. 279). ბ. ჰემერლინგი (პარიზიდან) ეურნალში „Byzantinische Zeitschrift“ (1971 წ.) მიატოვებს საბოლოოდ დასაბუთებულად ფ. დელგერის თეზისს და ეძებს არაბულ შუამავალ რედაქციას, რომლისაგანაც, მისი აზრით, იოსა დამასკელს უნდა შეეძინა ბერძნული „ვარლამ და იოსაფი“ (330; ავტორის სურს პარალელი მოუძებნოს ბერძნული თხზულების შერევა უნდა იქონიას). ავტორი — ფალაური — არაბული — ბერძნული) და ამ მიზნით იყენებს F. Hommel-ის მიერ 1886 წელს მითითებულ ფაქტს (311, იხ. 309) ამრ აბდალაჰ იბნ ალ-მუქაფამ ('Amr 'Abdallāh idn al-Muqaffa) რომელიც 759 წელს გარდაიცვალა, ფალაურიდან არაბულად გადასული იყო წიგნი ბუღასსა და ბილუჰარზე (Kitāb Būdāsaf wa Bilauhar) და ამ წიგნის ბერძნულად გადამტანად მიაჩნია ავტორის იოსა დამასკელი. თუმცა ამისათვის სჭირდება, რომ უკანასკნელი წლები ბიზანტინისტიკაში დამკვიდრებული თარიღი იოანე დამასკელის და დატყვევებისა, დაახლოებით 749 ან 754 წელი, ერთი ცნობის თანახმად 784 წლამდე გადასწიოს. ავტორი ადვილად გამოირიცხავს ქართული ვერსიიდან „ვარლამ და იოსაფის“ გადაღების შესაძლებლობას (ავტორი, მისი აზრით, „ვარლამ და იოსაფი“ უთუოდ დამასკელის ხელიდანაა გამოსული, დამასკელმა კი ქართული არ იცნო (ავტორი ვერ უწევს ანგარიშს იმას, რომ ქართულის გზით „ვარლამ და იოსაფის“ თარგმანის ვერსია იმავითვე გამოირიცხავს იოსა დამასკელის ავტორობას და ამ პატივს ეფუძნება ათონელს მიაწერს) მეორეც, ავტორის აზრით, ქართული ვერსია არაბულიდან არის შესრულებული ეფთვიმე ათონელის მიერ, რომელიც 1028 წელს გარდაიცვალა, და აბა ამ ვერსიით იოანე დამასკელი როგორ სარგებლობდა

ჩანს, საზოგადოდ უკანასკნელი თეზისი ავტორს, როგორც „ქართულ ვერსიაში“ წამოედგინა აქვს „ვარლამ და იოსაფის“ მთავარი აზრები ათონელის მიღწეობაზე).

1977 წელს რუსმა ბიზანტინისტმა ბ. ფონკიმა გამოაქვეყნა სტა-
ტისტიკური აქტივობის და იოსაფის“ ორი ბერძნული ხელნაწერის დათარი-
გება (265). სწორედ ამ ორ ხელნაწერშია (cod. Marcianus gr. VII,
cod. Parisinus gr. 1771) მოთავსებული ლემის ის ვარიანტი, რომ-
ელიც ინახავს ცნობას „ვარლამ და იოსაფის“ ქართული ენიდან
არაქმის თაობაზე. პ. პეტერსიდან დაწყებული პირველი მათგანი,
მაშასადამე, ცნობა „ვარლამ და იოსაფის“ ქართული ენიდან
არაქმის თაობაზე, მიჩნეული იყო XI საუკუნისად. ბ. ფონკიმ, თანახმად
თვალყურის სავარაუდოდ გამოთქმული აზრისა, ხელნაწერი დათა-
რივსა XII საუკუნით, ხოლო მასში მოთავსებული ლემა XV საუკუნის
მეორე ნახევარითა და იოსაფისა. აქედან გამომდინარე მან საზოგადოდ ეჭვი შეიტ-
ყარა იოსაფის და იოსაფის“ ბერძნულ ხელნაწერთა ტექსტოლოგიური
კლიოლოგიური შესწავლის თანამედროვე დონეზე ამ თხზულებ-
ის ავტორობის რომელიმე ვერსიისადმი მხარის დაჭერის შესაძლებ-
ლობაზე. 1976 წელს „ვარლამ და იოსაფის“ ამჟამ ლემის თაობაზე
მოქმედებდა ჩვენი წერილი (1974). ჩვენც ჩავთვალეთ, რომ ლემის ის
ავტორი, რომელშიც საუბარია ეფთვიმე ათონელის ავტორობაზე, არის
მეტიადი, თუმცა მივეუბნეთ, რომ იგი შექმნილია არა უგვიანეს
XIII საუკუნის, როდესაც დაიწყო ამგვარ ლემიანი ხელნაწერის ბერძნუ-
ლიანი ლათინურად თარგმნა.

უკანასკნელი წლების ბიზანტინისტიკაში სხვა მსოფიაც წარიმართა ამ პრობლემის დამუშავება. კერძოდ, არის ცდა „ბალავარიანის“ რეალური რედაქციის ტექსტი შედარდეს ამ რედაქციაზე უძველეს ტექსტებზე მოდწიულ ორივე ვერსიის ტექსტთან — არაბულთან და ქართულთან. დ. ჟიბარე აქვეყნებს ამ თხზულებების არაბულ-სამიალუ-ვანი ვერსიის საყუთარ ფრანგულ თარგმანს, უდარებს მას თხზულებების თარგმანზე მოდწიულ ყველა რედაქციას, მათ შორის ქართულსა და ბერძნულს (303). 1976 წელს ჩვენ მიერ პარიზში ინგლისურ ენაზე გამოქვეყნებულ ერთ ნარკვევში ერთმანეთთან შედარებულია „ვარ-ვარ“ და იოასაფის“ ბერძნული, ქართული და არაბული ვერსიების ტექსტის რამდენიმე პარალელური პასაჟი (316). უნდა გარკვევით განვიზნოს, რომ თანახმად ორივე ზემოთ მითითებული გამოკვლევი-ბის არაბულ, ქართულ და ბერძნულ ვერსიათა ტექსტოლოგიური მსაართება ბერძნული ტექსტის ქართულზე დამოკიდებულებას მიუ-თითბენ.

ამგვარად, დღეისათვის ბიზანტინისტიკაში „ვარლამ და იოსა-
ფეტორად უპირატესად იოანე დამასკელია მიჩნეული; გმირი,

როცა ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში ეფთვიმე ათონის ავტორობა ეჭვს არ იწვევს. ეფთვიმე ათონელის ავტორობას უკანა წლებში იცავს ზოგიერთი რუსი მკვლევარიც: კერძოდ, ი. კონი ნიშჩევ-კუტუზოვი მონოგრაფიაში „იტალიის შუასაუკუნოვანი ლიტერატურის ლიტერატურა“ უკომპრომისოდ იზიარებს პულ პეტრის თეზის (216, გვ. 220—221). ეფთვიმე ათონელის ავტორობა იყენებულა აქვს გააზრებული ინგლისელ ქართველოლოგ დავით ლასკი (322; 354; 323; 324; 325).

უბრალოდეს ყოვლისა თვალში საცმია ქართული და ევროპული მეცნიერების ესოდენ პრინციპულად განსხვავებული მიდგომა პრობლემისადმი. ამის მიზეზი სხვადასხვაგვარი შეიძლება იყოს.

1. „ვარლამ და იოსაფი“ ბიზანტიური ლიტერატურის სტატიის თვალსაზრისით, ბუნებრივია, ბიზანტინისტიკა მის ავტორად ცნობს შესაფერის კანდიდატს. ასეთი კი, ფ. დელგერის აზრით, შეიძლება იყოს წარმომადგენელს. ასეთი კი, ფ. დელგერის აზრით, შეიძლება იყოს მხოლოდ იოანე დამასკელი, „ჩვენ გაგებდავთ გადაჭრით ვთქვათ, წერს მკვლევარი, — რომ 650 წლიდან 1085 წლამდე, იმ დროს რომელიც უკიდურესი საზღვრებია ჩვენი ავტორის მოსათესხებლად არ შეიძლება ყოფილიყო სხვა ბერძენი თეოლოგი, გარდა იოანე დამასკელისა, რომლის „ვარლამ და იოსაფის“ ავტორად მისწევს იძულებულად“ (292 გვ. 64). იგივე მომენტი მნიშვნელოვან როლს ასრულებს პ. ბეკის პოზიციაშიც, რომელიც საჭიროდ თვლის აღნიშნის „...ავტორის განათლების დონის საფუძველზე...“ ვარლამ და იოსაფის გადამმუშავებლად მხოლოდ იოანე დამასკელის საყთხი ღება“ (244 გვ. 37). აქედან გამომდინარე, გასაგებია, რომ არაქართველოლოგ მკვლევართათვის ძნელია ესოდენ დიდი შესაძლებლობის მქონე უცნობი ბერძენი ავტორი ეფთვიმე იბერიელში დაინახონ. ამ სიძინელეს მხოლოდ და მხოლოდ ეფთვიმეს პიროვნების, ინტელექტის და შესაძლებლობის უცნაურობა კი არ ქმნის, არამედ შინაგანი ურწმუნობაც. ბუნებრივია, რომ სრული ინფორმაცია კი ეფთვიმეს პიროვნებაზე უმაღლეს ვერ შექმნის ისეთ დიდ რწმენას მისდამი, რომ მკვლევარს ადვილად შეეძლოს ამ სიძინელის დაძლევა. ასეთი რწმენის შექმნას დრო და ტრადიციული სჭირდება. მიუხედავად ბიზანტინისტიკაში ამ პრობლემის არსებობის იმდენად ხანგრძლივი ისტორიისა, ეს ტრადიცია ეფთვიმე ათონელის პიროვნებასა და ამ პერიოდის ქართულ მწერლობაზე წარმოდგენის სრული უქონლობის გამო „ვარლამისა და იოსაფის“ ავტორად ეფთვიმეს კანდიდატურის დასმის შესაძლებლობა კატეგორიულად მოხსნილია (357), ფ. დელგერი, რომელსაც უკვე აქვს მეტყულებული სრული ინფორმაცია ეფთვიმეს პიროვნებაზე, „ვარლამ და იოსაფის“

...ავტორად ეფთვიმეს კანდიდატურის წამოყენებას პრინციპულად უკანა წლებში არ თვლის (ფ. დელგერი: „...პეტერსის აზრი იმის შესახებ, რომ ავტორი ამ თარგმანისა ეფთვიმე უნდა იყოს, ადვილია დასაბუთებული“ — 292, გვ. 24); თუმცა მაინც ეჭვი ეპარება, როგორ უნდა იქნებოდა იოანეს მისი ვაჟიშვილისათვის იმდენი ცოდნა მიეცა ბერძენულ თეოლოგიასა და რიტორიკაში, რაც „ვარლამ და იოსაფის“ ავტორულ ტექსტში ჩანს (292, გვ. 28). იმ ახალმა ინფორმაციამ, რაც ბიზანტიურმა მეცნიერებამ ეფთვიმეს პიროვნებაზე მიიღო ფ. დელგერისა და კოსისელის საპასუხოდ (დ. ლანგის (322), მ. თარხნიშვილის (347), ჯ. თუმანოვის (352), პ. დელგის (291), ა. გრეგუარის (304) გამოკვლევები) ეს ინფორმაცია მეტწილად სრული სხითაა უკვე მოცემული. პ. ბეკი აიძულა, ისე დაეჭირა მხარი „ვარლამ და იოსაფის“ ავტორად იოანე დამასკელისათვის, რომ ეფთვიმე ათონელის კანდიდატურის შეუფერებლობაზე სიტყვა აღარ დასცდინოდა.

ქართველოლოგთა დამოკიდებულება ეფთვიმე ათონელის პიროვნებასადმი კი პრინციპულად სხვაგვარია. ვინც კარგად იცნობს ქვეყნის ქართული ლიტერატურის ისტორიას, ბიზანტიურ-ქართულ ლიტერატურულ ურთიერთობებს და, კონკრეტულად, ათონის ივერიის ქართული სალიტერატურო სკოლის საქმიანობას, ეფთვიმესა და გიორგი ბერძენის მოღვაწეობასა და ლიტერატურულ შემოქმედებას, მან შეიძლება ეჭვი შეიტანოს ეფთვიმე ათონელის ლიტერატურულ საქმიანობებში, ან შეუფერებლად მიიჩნიოს მისი კანდიდატურა ავტორად და იოსაფის „შესაძლებელ ავტორად“.

2. ბიზანტინისტიკამ იოანე დამასკელის სახელი „ვარლამ და იოსაფის“ ავტორად ტრადიციით იმეკიდრა. ამ ტრადიციას უკვე ხუთწუთობა აკანონებენ ლათინური და ბერძნული ხელნაწერები. მხოლოდ ცნობილია, ჩვენამდე მოღწეული ხელნაწერების ლექსებით ადრე დამასკელი „ვარლამ და იოსაფის“ ავტორად ლათინურ თარგმანში XII საუკუნიდან იხსენიება, ხოლო ბერძნულ ორიგინალში — XIII საუკუნიდან. ვფიქრობთ, არ სჭირდება საგანგებო მტკიცება მისი, თუ რაოდენ მნიშვნელოვანი უნდა ყოფილიყო ამ ტრადიციის გადართვა ფ. დელგერზე, რომელიც „ვარლამ და იოსაფის“ თავის გამოკვლევას წერდა ოკუპაციაში ყოფნის დროს, როგორც თვითონ შეიძლება, შეხიზნული შეიერის საბატოს (der Abtei Scheyern) ბიზანტიურ ინსტიტუტში; ინსტიტუტს იოანე დამასკელის თხზულებათა ახალ გამოცემაზე მზადების პერიოდში დასჭირდა მეცნიერული დასაბუთება იმისა, რომ „ვარლამ და იოსაფი“ შეტანილიყო ამ კორპუსში, ამ დავითას ასრულებდა ფ. დელგერი აბატების ფრანც შრეიერის (Franz S. Schreyer O. S. B.) და იოანეს ჰეკის (Johannes M. Heek O. S. B.) მეთვალყურეობით და მზრუნველობით, ხოლო მეც-

ნერულ გამოკვლევაში — უკანასკნელი მოთვანის „მნიშვნელოვანი ბიძგი, დამატებით და გაუმჯობესებები“ (292, Vorwort den Verfassers).

ქართველოლოგიაში კი ტრადიცია ეფთვიმე ათონელის სახელით გვხვდება. XI საუკუნიდან მოყოლებული ქართული ტერატურის ერთ-ერთი საუკეთესო ძეგლი „იოვანე და ეფთვიმე ათონელის ცხოვრება“ ბერძნული „ვარლამ და იოსაფის“ მთარგმნელად ეფთვიმე ათონელს აღიარებს.

ვათაქოსისწინებას მოითხოვს ისიც, რომ ამ ცნობის ავტორი გიორგი ათონელი როგორც ქართული ეკლესიის, ასევე ქართული ლიტერატურის ისტორიის უდიდესი ავტორიტეტია. მიუხედავად მხოლოდ ერთ ფაქტის: გიორგი ათონელის თარგმნილ ბიბლიურ წიგნებს ქართული ეკლესია XI საუკუნიდან მოყოლებული დღემდე ვულგატურ რედაქციად თვლის, მიუხედავად გიორგი ათონელის თარგმანამდე არსებული და დღემდე შემონახული რამდენიმე რედაქციისა და გიორგი ათონელის შემდეგ იმავე წიგნთა ხელახლა თარგმანის არაერთი ცდისა.

ტრადიციას მეცნიერებაში ყოველთვის დიდი მნიშვნელობა აქვს განსაკუთრებით მაშინ, როცა ეს ტრადიცია მყარია და საიმედო წარუდგება დაყრდნობილი. ეს ორი ტრადიცია კი ერთმანეთს უბრალოდ პირდება. აქედან გამომდინარე, ბიზანტინისტისთვის ფასეული მხოლოდ ლათინურ-ბერძნული ტრადიციაა, ხოლო მეორე — ექვს იუკე ქართველოლოგისათვის კი, პირიქით. ამიტომ არის, რომ „ვარლამ და იოსაფის“ XIX საუკუნის ერთი მკვლევარი ე. კუნი (E. Kun) სრული სერიოზულობით კითხულობდა: „იოვანესა და ეფთვიმეს ცხოვრებაში“ „ვარლამ და იოსაფის“ ბერძნული თხზულების ავტორი ეფთვიმე ათონელის ამოკითხვა ხომ არ არის ქართველოლოგთა ცოდნის დაუდევრობის მიზეზი (320, გვ. 11; იხ. 368, გვ. 300).

3) ესოდენ პრობლემური საკითხების გადაწყვეტაში ყოველთვის დიდი მნიშვნელობა აქვს მკვლევრის ავტორიტეტს. კანონზომიერებაა, რომ მიუხედავად დიდი ბიზანტინისტის, 1930—1967 წლებში დიდი საერთაშორისო ბიზანტინისტიური ყურნალის „ბიზანტინიში ციტირებული“ რედაქტორის ფრ. დელგორის ავტორიტეტულ სიტყვას აქვს ლამაზი და იოსაფის“ ავტორობის საკითხზე გადამწყვეტი მნიშვნელობა შეიძლება ჰქონდეს ბერძენ ბიზანტინისტისათვის. ამ გარემოებას სწორად მიუთითებდა ანრი გრეგუარი: „მიუხედავად მოძველებული სახელგანთქმულობისა და ავტორიტეტს შეუძლია სხვების მომხრეობის მიიზიდოს“ (304, გვ. 315). კანონზომიერია ისიც, რომ ფრ. დელგორის ავტორიტეტს სათანადო ანგარიშს უწევს მხოლოდ დიდი ბიზანტინისტი „ბიზანტიის იმპერიის ლიტერატურის ისტორიის“ და „ბიზანტიური

ისტორიის ლიტერატურის ისტორიის“ სახელგანთქმული ავტორი გერმანელი ჰენს ბეკი. ბუნებრივია ისიც, რომ ფრ. დელგორის და ჰენს ბეკის ერთიანი თვალსაზრისი „ვარლამისა და იოსაფის“ ავტორობის საკითხში, მიუხედავად ანრი გრეგუარის განცხადებისა: „ეფთვიმე ათონელი, რომ დამსაკლესელი დებულება მძიმე შეცდომის შედეგად“ (304), ბიზანტინისტიკაში დიდხანს შეიძლება დარჩეს ამპარტატულ სიტყვად.

ბილანდინისტთა საზოგადოებისათვის დიდი ავტორიტეტი იყო ათონელი ორიენტალისტი, „ანალექტა ბოლანდიანს“ რედაქტორი ჯეკ ბეეტერსი. ეფთვიმე, ამ გარემოებაშიც შესარული გარკვეული რაოდენობაში, რომ ამ პრობლემის მისეული გადაწყვეტა ბოლანდისტთა მხარის არასდროს ეშვს არ იწვევდა. ანრი გრეგუარმა იმთავითვე შეაქო ამას ყურადღება: „მე ვერ დამბრალდებენ მიდგომის, უმჯელო ბილანდია ბოლანდინი“ (304, გვ. 315).

4. როდესაც იმ მიზეზებს ვიკვლევთ, რამაც განაპირობა ესოდენ განსაკუთრებული ორი თვალსაზრისი ამ პრობლემაზე, არ შეიძლება გავიწყობა არ მიექცეს კიდევ ერთ გარემოებას, ზოგჯერ სხვადასხვა თვალსაზრისის წარმომადგენლები არ აქცევენ მათთანადო ყურადღებას იმ მკვლევართა არგუმენტაციას, რომელთაც საბრძოლველი პო-პო-ტე-რ-ა-ვ-ი-ა-მ-ის გამომწვევი მიზეზი კი ზოგიერთ შემთხვევაში კანონივრულ დაბრკოლებასა და სრული მეცნიერული ინფორმაციის არარსებობასთან ერთად სპეციალურ საკითხთა ირგვლივ ვიწრო სამეც-ნიერული ლიტერატურისადმი სათანადო ინტერესის გამოუმჯდარელო-ბა ეწეოდა იყოს.

ახე მავალითად: ფ. დელგერი ეფთვიმე ათონელის სამწერლობო მუშაურობის დასაწყისზე მსჯელობისას დაუყრდნო არა აკადემიკოს ა. მამულიძის სპეციალურ გამოკვლევებს ათონის მთის ქართული ლიტერატურული სკოლისა და, კერძოდ, ეფთვიმე ათონელის ლიტერატურულ საქმიანობაზე, რომელთა გათვალისწინების გარეშე ამ საკითხზე მსჯელობა შეუძლებელია, არამედ არასპეციალურ ნაშრომს, ა. დონცის წერილს „თორნიკე ბერი“ (277). 5. აღონცი თავის მხრივ ეფთვიმე ათონელის ლიტერატურულ მოღვაწეობაზე მსჯელობისას ეფთვიმე ა. ბაქრაძის ზეპირ, სავარაუდებელ განცხადებას, რაც, თავისთავად სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში დიდი ხანია გარ-ბ-ი-ა-ვ-ი-ა-მ-ის მიერ დატოვებულია. 6. თარხნიშვილის სპეციალური გამო-კ-ვ-ი-ა-მ-ის მოპყვა (347). მეორე მაგალითიც, ჰენს ბეკი თავის მოკლე, მაგრამ სპეციალურ ნარკვევში „ვარლამ და იოსაფის“ ავტორზე (194, გვ. 35—41) არ ეყრდნობა და, რაც მოთავსია, ამ ნარკვევზე დარ-

თულ სპეციალური ლიტერატურის ვრცელ სიაში საზოგადოებრივ სახელებს ზოგიერთ სპეციალურ გამოკვლევას, რომელიც უკანასკნელ წლებში მიეძღვნა ამ პრობლემას და რომლებშიც პ. ბეკის მიერ გამოთქმული მოსაზრება კრიტიკულად განხილულია. უყურადღებოდ დატოვებული ლიტერატურიდან, ვფიქრობთ, საკმარისია მითითებით პ. კეკელიძის (85), ს. ყაუხჩიშვილის (148), ა. გრეცკის (304) სპეციალურ ნარკვევებზე.

დაახლოებით ანალოგიურია ეფთვიმე ათონელის ავტორის დაშვებით ქართველოლოგთა დამოკიდებულება მოწინააღმდეგე პოზიციისადმი. სპეციალურ ლიტერატურაში შეინიშნება საწინააღმდეგო თვალსაზრისის კატეგორიული უარყოფა, მაგრამ არა გამოწვეულია, რომ ქართულ ენაზე არ დაბეჭდილა არც ერთი გამოკვლევა, რომელშიც მოტანილი იქნებოდა ფ. დელგერის ყველა არგუმენტი და ჩამოყალიბებული ეფთვიმე ათონელის ავტორობის დამცველთა პოზიცია ამ არგუმენტებისადმი. ამ დანიშნულებას ნაწილობრივ ასრულებს შ. ნუცუაშვილის სპეციალური გამოკვლევა „К происхождению греческого романа „Варлаам и Иоасаф“, რომლის ევროპელი ბიზანტისტები ბისადმი მიმართული გამოქვეყნი და დაძაბული პოლემიკური ტონით ახალი და შორსმხიამეალო, კატეგორიული დაშვებებითა და პირობებით შეგებულ, სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში კრიტიკის საგნად იქცა (291, გვ. 83—84, 94—104; 284, გვ. 39).

„სულთამარგებელი ისტორიის“ ანუ „ვარლამ და იოასაფის“ ავტორობის პრობლემა, ბუნებრივია, გადაჭაჭვულია ამ თხზულებას ფაბულის წარმოშობის, შორეული ინდოეთიდან ევროპის კონტინენტზე მისი მიგრაციის, ბუდისტური ნაწარმოებიდან ქრისტიანულ ავთოგრაფიად მისი გადაქცევის ურთულეს პრობლემებთან. ცდუნება ამ პრობლემებზე საკუთარი აზრის ჩამოყალიბების მართი „ვარლამ და იოასაფის“ საკითხის სრულყოფილი გაშუქების სურვილით კი არაა გამოწვეული, არამედ იმ ობიექტური პირობითაც, რომ არსებობს ფაქტების რიგი, რომლებიც პასუხის გაცემას მოითხოვენ. ამგვარი თხზულების ფაბულის აშკარა ბუდისტური საფუძველი, მისი მიგრაციის ცალკეული რგოლების დადასტურება ფეკლეში, არაა ბულში, სხელ იოასაფის ნათესაობა ბუდისფიდან და ბერძნული რელიგიის ლემმაში არსებული აშკარა მითითება, რომ თხზულება შორეულ

¹ უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ეს გამოქვეყნებული ტონი ზოგ შეესაბამება განხილვებულ „ქართული ფილოლოგიის კანონიერი თვალსაზრისით“, რომლის კანონზომიერებაზე პ. ბეკის მიერ 50-იდან 50-ი წლის წინააღმდეგ (338, გვ. 300).

მდგომარეობიდან ანუ ეთიოპიიდან მოტანილია წმინდა ქალაქში და ფაქტების ამ რიგმა ბევრი პირობა, ვარაუდი და კვლევა-ძიება გამოიწვია. საკმარისია მივუთითოთ: ვ. როზენი და ნ. მარი ამტკიცებენ „ბალავარიანის“ სირიული რელიქციის არსებობას და ქართულ ენაზე მისი დამოკიდებულებას (257; 242), რასაც ეკამათებოდა პ. ბეკისი (338, 303—308); პ. კეკელიძე უშვებდა არაბული ქრისტიანული ეპიკის (85); შ. ნუცუაშვილმა წამოაყენა ჰიპოთეზა, რომლის თანახმად ქრისტიანული რელიქცია „ბალავარიანის“ თავდაპირველად ქართულ ენაზე შეიქმნა და მისი ავტორი იყო იოანე მოსხი (249). მაგრამ ეს თვალსაზრისი წამოჭრილია „ვარლამ და იოასაფის“ ბერძნული რელიქციის ავტორის ძიების პროცესში და მიუხედავად იმისა, რომ ძირითადი უშუალო დამოკიდებულებაში არ იმყოფებიან საძიებელ ავტორებს, თავისი ჰიპოთეზით მინიმუმ ართულებენ საკითხის მოგებას. ყოველ შემთხვევაში, ფ. დელგერი, ეკამათება რა პ. ბეკისის ავტორობის ეფთვიმე ათონელის ავტორობის თაობაზე, პ. ბეკისის ავტორობის სირიული რელიქციის არაბულზე ეფთვიმე ათონელის ავტორობის ერთ-ერთ არგუმენტად მიიჩნევს, ადვილად უვლის მას პარადოქსს და ქმნის საერთო შთაბეჭდილებას, რომ თეზის ეფთვიმე ათონელის ავტორობის შესახებ არ არის დაფუძნებული მტკიცე მტკიცებულებებზე (292, გვ. 31—32) ¹. მეორე მაგალითიც. შ. ნუცუაშვილის ავტორობის თაობაზე, რომ „ბალავარიანის“ ქართული რელიქციის ავტორი არის VII საუკუნის ცნობილი ბიზანტიელი მწერალი იოანე მარტი, უნდობლად განაწყო ზოგიერთი მკვლევარი არა მარტო თვით ამ პირობისადმი, არამედ მთლიანად იმ კვლევისადმი, რომელიც პ. ბეკისმა წარმოადგენილი ნარკვევში „К происхождению греческого романа „Варлаам и Иоасаф“ (იხ. 291, გვ. 83—84, 94—104; 284, გვ. 39).

ეფთვიმე ათონელის ავტორობის კვლევის დღევანდელი დონე მოითხოვს კონკრეტულად ამ საკითხის შესწავლას, მის ლოკალიზებას პრობლემათა მთელი რიგის, რომელშიც იგია ჩართული. ეს გარემოება გაათავისუფლებს საქონელს პრობლემის დაშვებისა და პირობების იმ სიმრავლიდან, რომელიც მას გარს ახვევია, ყურადღებას გადართავს მხოლოდ იმ ფაქტობრივ მასალაზე, რომელიც, ვფიქრობთ, ამ საკითხის ირგვლივ საკმარისი მასალაა მასზე ობიექტური კვლევა-ძიების დასაფუძნებლად. რა თქმა

¹ ფ. დელგერი, რა თქმა უნდა, გრძნობს, რომ პ. ბეკისის თეზის სამტკიცებულებად ეს საბუთი არ არის არსებითი, მაგრამ ამის თაობაზე მხოლოდ ყრუდ შეგნებას იძლევა, ალბათ, არ შემოიღოთ გავზომილი ამ საბუთის სიძლიერე...“ (292, გვ. 31—32).

უნდა, ეს ფარგლები არ გულისხმობს საკლდევი პრობლემის ამოცანას, ეს სიფრთხილი სისტემიდან, რომელშიც იგია ჩართული, "გარდა" და იოსაფის" ბერძნული რედაქციის ავტორის საკითხის კვლევის უნდა გავითვალისწინოთ მთელი ის პოზიტიური ცოდნა, რაც დღევანდელ მეცნიერებას მოუპოვებდა "ბალავარიანის" პრობლემის ირგვლივ. მაგრამ იმგვარად, რომ აქცენტი გადაიტანოთ საკლდევი პრობლემა ძირითად ლერძზე და თავი შევიკავოთ მის მომიჯნავე პრობლემებზე, ახალი დაშვებებისა და ჰიპოთეზების წამოყენებისაგან. საბედნიეროდ "ვარლამ და იოსაფის" ავტორობის თაობაზე არის ფაქტობრივი მონაცემები, რომლებზეც შეიძლება დავფუძნდეთ ობიექტური მეცნიერული კვლევა-ძიება. ასეთებია: უძველესი დროიდან გადმოცემული სახელები ამ თხზულების ავტორობის კანდიდატურებისა — იოსაფი, დამასკელი და ეფთვიმე ათონელი, თხზულების სრული ტექსტი ბერძნულ ენაზე დაცული და მისგან შესრულებულ თარგმანებში წარმოდგენილი, "ბალავარიანის" რედაქციები ქართულ და არაბულ ენებზე, ჩვენამდე თითქმის სრული სხიით მოღწეული ორივე კანდიდატის — იოანე დამასკელის და ეფთვიმე ათონელის — ლიტერატურული შემოქმედება. ვფიქრობთ, ეს ფაქტობრივი მასალა სრულიად საკმარისია ამ პრობლემის კვლევასათვის.

უნდა აღინიშნოს შემდეგი გარემოებაც: მიუხედავად იმ ინტერსით, კვლევა-ძიებისა, რომლის ცენტრში ეს პრობლემა დღეს უკვე თითქმის მთელი საუკუნეა, არ არის დამუშავებული რამდენიმე ძირითადი საკითხი, რომელთა შესწავლაც უძველეს დროიდან შეუწყობდა ხელს საკვლევი პრობლემის საბოლოო გადაჭრას:

1. არ არის ერთმანეთთან შეჯერებული "ვარლამ და იოსაფის" ყველა ბერძნული ხელნაწერი. არ არის ცნობილი ყველა მთავანში თხზულება ზუსტად ერთი და იმავე შედგენილობისა თუ გამოსაკითხი რედაქციები ან ვარიანტები. არ არის დადგენილი, რა სახის ცვლილებებს განიცდიდა ტექსტი საუკუნეთა მანძილზე. ის არათმის მიმდევრული, ფრაგმენტული კვლევა-ძიება, რაც ამ კუთხითაა დღევანდელი წარმოებული, წინასწარ გარანტიას იძლევა, რომ "ვარლამ და იოსაფის" ბერძნული ხელნაწერები გამოქვეყნებულ ბერძნულ ტექსტთან შედარებით მრავალ სიუარპრიზს უმზადებენ მომავალ მეცნიერს. განსაკუთრებით ყურადსაღებია ის გარემოება, რომ "ვარლამ და იოსაფის" XI საუკუნის ერთი ხელნაწერი, მოსკოვის ყოფილი სინოდალური ბიბლიოთეკის (ახლანდელი ისტორიული მუზეუმის) № 399 ($\frac{246}{\text{CCXXXIII}}$), რომელიც თავის დროზე ათონის იბერიკ მონასტრის კუთვნილებას წარმოადგენდა (211, გვ. 601—602), ინა-

ნა J. Migne-ის გამოცემასთან შედარებით საგრძნობლად მოკლეა, ეს ხელნაწერში დასტურდება რამდენიმე ათეული შემთხვევა, რომლებიც ტექსტი თეოლოგიურ-დოგმატიკურ ნაწილში მოკლევადიანად წინადადებით, აზვანებით, მთელი გვერდებით (16, გვ. 132).

2. არ არის დადგენილი ბერძნული "ვარლამ და იოსაფის" ტექსტის მიმართება ქართული "ბალავარიანის" ორ რედაქციასთან — მოკლე, თბილისურ, A რედაქციასთან, რომელსაც ხელნაწერთა ინსტიტუტით — "სიბერძნულ ბალავარიანის" ეწოდება, და ვრცელ, იერუსალიმურ, B რედაქციასთან, რომელსაც ხელნაწერის ტრადიციის თაობაზე "იოსაფის ცხოვრება" შეიძლება ეწოდოს. ბუნებრივია, რომელ რედაქციათა ბერძნულთან ტექსტოლოგიური მიმართების უფრო მზანაშეწონილი მაშინ იქნებოდა, როდესაც ბერძნულ ხელნაწერთა ურთიერთ მიმართება გაირკვეოდა და თავდაპირველი და განხილული ვარიანტები გამოვლინდებოდა.

3. ასევე არ არის სრულყოფილად შესწავლილი არაბული რედაქციის ტექსტუალური მიმართება ქართულ და ბერძნულ რედაქციებთან დღეისათვის ამ კუთხით ჩატარებული კვლევა-ძიება მხოლოდ მსოფლიო მასშტაბის ხასიათს ატარებს. ამ ნაკლს ნაწილობრივ ასწორებს იოსაფის ტექსტში გამოქვეყნებული ორივე ნაშრომი (303; 316).

4. იოსაფის ტექსტში გამოქვეყნებული ორივე ნაშრომი (303; 316) მიუხედავად ამ დიდი ნაკლისა, რომელიც ბიზანტიურ და ქართულ ფილოლოგიას გააჩნია ამ პრობლემის კვლევაში, "ვარლამ და იოსაფის" ბერძნული რედაქციის ავტორის ძიების დღევანდელი მდგომარეობა არ არის უნუგუშო, მისგან შეიძლება გარკვეული დასკვნების გამოტანა და სადღო პრობლემის ძირითადი პრინციპების გადაჭრა ამგვარ დასკვნამდე მივიღოთ ანრი გრეგუარი. მის შემდეგ, რაც მას, როგორც თვითონ მიუთითებს, წაიკითხა ყველა წიგნი და ნარკვევა, რომლებიც ამ საკითხს იხილავს, გადაწყვიტა, რომ საკუთარი პრინციპების გამოქვეყნება შეიძლება სრულიად ვადაჭრით (304, გვ. 314).

1. ამ რედაქციას სახელწოდებები პირობითია. კრეკლ რედაქციას იერუსალიმის კულტურა, რამდენადაც იგი იერუსალიმის ერთადერთი ხელნაწერითაა წარმოდგენილი, ამის საპირისპიროდ მოკლე რედაქციას შეიძლება თბილისური ეწოდოს, რადგან იგი თბილისში დაცულ ხელნაწერის შორისაც იმავნა და გამოცემულიც თბილისში იყო. A რედაქცია უმკობესია ეწოდოს მოკლე, თბილისურს, რადგან იგი თავიდანვე იყო ცნობილი მეცნიერებისათვის, ხოლო B — ვრცელს, იერუსალიმურს, როგორც შემდგომ აღმოჩენილს. ასეთია ამ რედაქციათა ტიტრები, რომლებიც სპეციალურ ნარკვევში (85): ილ. აბულაძის მიერ გამოცემულ "ბალავარიანის ქართულ რედაქციებში" (8) A ტიტრი მიუთითებდა აქმს იერუსალიმურს, ხოლო B — თბილისურ რედაქციას.

„ვიწოდებ და იოასფის“ ბერძნული რედაქციის საკითხი თანამედროვე ბიზანტიზმის ერთ-ერთ პრობლემას წარმოადგენს. ამ პრობლემაშია ჩამარჩული ის სიძველეები, რომლებიც შუა საუკუნეების ევროპაში ყველაზე მეტად გავლენას ახდენდა. ისინი უკვე ბუდიზმის აბოლოგებები ბალახები და ბუდისადმი წინააღმდეგობა და ქრისტიანობის მოციქულებად ვარაუდობენ. ეს გზა მიჰყვება იმ ერთ-ერთ ძირითად ხაზს, რომლის გავლენითაც შუა საუკუნეებში ძველი ინდური კულტურა და აზიური ევროპაში. დღეისათვის გამოვლენილია ამ მიმართულების მთელი სპექტრი. როგორც „ვიწოდებ და იოასფის“ პრობლემა, ისე სხვა პრობლემებიც კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის საკითხს ეხება. ამიტომაც, როგორც „ვიწოდებ და იოასფის“ პრობლემა, ისე სხვა პრობლემებიც კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის საკითხს ეხება.

ბერძნული "ვარლამ და იოსაფის" ავტორობის საკითხში უნდა დავიხსენოთ, რომელიც დრომდე ერთმანეთს უპირისპირდება ორი ჰიპოთეზა: პირველი იცავს შუა საუკუნეების ბერძნული და ლათინური სამეცნიერო ტრადიციის აზრს იმის შესახებ, რომ ეს თხზულება დიდი იოსაფის მიერ დაიწყო და დასრულდა უკვე მისი მოწაფის, ბერძენი დიმიტრი დიკაქიასის მიერ. მეორე ვერსიის მიხედვით, თხზულება დაიწყო ბერძენი დიმიტრი დიკაქიასის მიერ, რომელიც შემდეგ დასრულდა იოსაფის მიერ. ბერძნული ტრადიციის მიხედვით, თხზულება დაიწყო ბერძენი დიმიტრი დიკაქიასის მიერ, რომელიც შემდეგ დასრულდა იოსაფის მიერ.

ერეთი უმთავრესი საბუთი ეფთვივე ათონელის ეპიკორისტის სამკაცებლად ტრადიციული არგუმენტაციით არის "ვიარლამ და იოსებ"

1 პირველად გამოქვეყნდა რუსულ ენაზე ერევანში (272).

282

[illegible]

1975 წელს ბიზანტიანისტთა X საკავშირო კონფერენციაზე მოხსენებაში¹ ეჭვი შევიტანეთ ლემის ცვლილების ზემოთაღნიშნულ ვარიანტში და გამოვთქვით აზრი, რომ ლემის ამ ორი სახე-სიხე ფაქტურადაა ერთი და იგივე, რომელიც მხოლოდ აშკარა მომტანიდან განსხვავდება. ხოლო ეფთვიმეს მთარგმნელობით მოღვაწეობაზე ლემის თავდაპირველ ვარიანტზე ეფთვიმეს გარდასახვის შესახებ (1028) შემდგომი ეპოქის ფაქტად მივიჩნიეთ (შდრ. ს. 268). ჩვენს მოსაზრებას შემდეგი არგუმენტებით ვსაბუთო-ბთვით:

«1. Древние рукописи «Варлаама и Иоасафа», дошедшие до нас с начала XI века, знают эту лемму в первом варианте, указываям только на Иоанна—монаха. Трудно допустить, что в этих рукописях лемма уже искажена, т. к. эти рукописи нахо-

1. ამ მოხსენების ქართული ვარიანტი წარმოდგენილია ამავე წიგნში. იხ. ქვე-
მოთხსენიების მთლიან ტექსტს.

დილისა на Афоне и, может быть, даже принадлежали Илариону еще при жизни Евфимия Афонского. 2. Относительно создания этой повести во введении к сочинению приводятся те следствия, которые впоследствии были уточнены и представлены в лемнском варианте. Здесь автор примерно так же, как и в первом варианте лемнском, говорит о тех благородных мужах, которые вначале лемнскую историю из Эфиопии, и о том, что он эту достоверную историю переработал, но он не уточняет, как во втором варианте лемнском, кто он сам и с какого языка переводит сочинение» (271, стр. 40—41).

ჩვენი აზრით, ლემოს ამგვარი ვარიანტის ჩამოყალიბება ათონის მთის ქართველ ბერთა დამსახურებაა. ეს აქტი ეფთვიმეს ლიტერატურული მემკვიდრეობის დაცვას ისახავდა მიზნად და იყო თავისებური პასუხი იმ გააფთრებულ ბრძოლაზე, რაც წამოიწიეს ათონის ბერებმა ბერებმა ეფთვიმეს პიროვნებისა და ქართველთა მონასტრის წინააღმდეგ.

ამვე მოსაზრებას ამყარებს ბ. ფონკიჩის მიგნება, რომელიც წარმოდგენილია 1977 წ. გამოქვეყნებულ სტატიაში: „О датировке Венецианского (cod. Magicianus gr. VII, 26) и Парижского (cod. Parisinus gr. 1771) списков греческой версии „Варлаама и Иоасафа“ (265). ბ. ფონკიჩი თანხმება ფ. დელაგერსა და პ. ბესიკაშვილს, რომ ვენეციის ხელნაწერი XII საუკუნით უნდა დათარიღდეს. უფრო მეტიც, ამ ხელნაწერის ზემოთ მითითებული ლემი, როგორც, მოხატულობა, კიდევ უფრო გვიანდელია და იგი XV საუკუნეს უნდა მიეკუთვნოს (265, გვ. 212) 1.

ამგვარად, ამ არგუმენტის დამატების შემდეგ კვჭირობთ, აქ რა ხდება, რომ „ვარლამ და იოსაფის“ ბერძნულ ხელნაწერთა ლემის ის ვარიანტია თავდაპირველი, რომელშიც მოხსენიებულია მხოლოდ ამბის მომტანი იოანე, ხოლო ეფთვიმეს მთარგმნელობითი ვარსაზის ლემაში ცნობების შეტანა მეორადი მოვლენაა. ამ ახალი თვალსაზრისის შედეგები, ეფთვიმე ათონელის ავტორობის თეორიის მსჯელობისას, გაღმავრებული არ უნდა შეფასდეს. ყურადღება უნდა მიექცეს იმ ფარგლოებს, რომ ლემის მეორე ვარიანტი (ეფთვიმეს ავტორობაზე მითითებით) საკმაოდ ადრე, XI საუკუნის I ნახევარში, ვეა ჩამოყალიბებული, ბიზანტიური სამონასტრო კორპორაციის ცენტრში, ბერძენ-ქართველთა გააფთრებული პოლიმიკის პირობებში, რაც იმის პირობაა, რომ ამ სიტუაციაში ქართველთა სასარგებლოდ

¹ მეორე ხელნაწერი, რომელშიც ამ ტიპის ლემაა მოთავსებული, როგორც მიგუთითებ, პარიზის 1771 ბერძნული მანუსკრიპტია. იგი მიჩნეული იყო XIV—XV საუკუნის ხელნაწერად. ბ. ფონკიჩი აზუსტებს ამ ვარიანტს და პარიზის ხელნაწერს XIV საუკუნით ათარიღებს.

მთარგმნელები და გავრცელებული ცნობა არ შეიძლება ნატყუარი იყოს. 1048 წელს კი ამგვარი ლემი უკვე არსებობს: ამ წელს შეუდგა „ვარლამ და იოსაფის“ ბერძნულიდან ლათინურად თარგმნას კონსტანტინოპოლელი მთარგმნელი და იგი თავის თარგმანს, რომელიც ეფთვიმეს წარმოდგენილია ნეაპოლის ნაციონალური ბიბლიოთეკის კოლექციაში (VII. B 10), იწებებს სწორედ იმ ტიპის ლემით, რომელიც ეფთვიმეს მთარგმნელობით მოღვაწეობაზე მოუთითებს (271, გვ. 41—42).

„ვარლამ და იოსაფის“ ბერძნული რედაქციის მკვლევართა წინააღმდეგობა ამოცანა დგას და მათ შორის ერთ-ერთი არსებითი ამ ამოცანაა შესწავლილი. ჩვენ დანამდვილებით ისიც კი არ ვიცით, ამ ამოცანის ბერძნულ ხელნაწერთა შესწავლა. ჩვენამდე თხზულების 140-ზე მეტი ბერძნული ხელნაწერია მოღწეული. დღეისათვის ამ ხელნაწერები არა თუ ერთმანეთთან მიმართებაში ყოველმხრივი შესწავლის საგანი არ გამხდარა, არამედ თვით მათში წარმოდგენილი მასალის ერთმანეთთან რედაქციული მიმართების თვალსაზრისითაც არაა შესწავლილი. ჩვენ დანამდვილებით ისიც კი არ ვიცით, ამ ხელნაწერებში წარმოდგენილი ტექსტი არსებითად ერთ რედაქციისაა თუ რამდენიმეს. აქედან გამომდინარე, თითქოსდა ბუნებრივად დასკვნა, რომელსაც ბ. ფონკიჩი გვთავაზობს: „В такой ситуации нам кажется преждевременным отстаивать ту или иную гипотезу о происхождении греческой версии романа о Варлааме, опираясь не на результаты текстологического и кодикологического анализа его списков, а на прямые и косвенные свидетельства самого разнообразного характера, ряд которых к тому же оказывается недостаточно исследованным“ (265, стр. 216).

და მიუხედავად ამისა, ბერძნული „ვარლამ და იოსაფის“ წარმოშობის საკითხზე დიდი და ინტენსიური მუშაობა მიმდინარეობს, ხდება ახალი არგუმენტების წამოყენება, ძველის კრიტიკული გადმოწმება და ერთი ან მეორე თეორიის დაცვა. ეს სრულიად ბუნებრივი და აუცილებელია. „ვარლამ და იოსაფის“ საკითხი ძალზე დიდი პრობლემაა, რომელიც კულტურულ ხალხთა ლიტერატურული ცხოვრების, ამ საკითხის გადასწავლად მკვლევართა წინაშე დგას არა მარტო ბერძნულ ხელნაწერთა, არამედ ქართულ ხელნაწერთა, არაბულ ხელნაწერთა და, შედარებით უფრო ნაკლებ, მაგრამ მაინც, სომხურ, სპარსულ, ებრაულ, ლათინურ, სლავურ და სხვა ხელნაწერთა ტრადიციების სრულყოფილი შესწავლის ამოცანა. ამასთან ერთად, მკვლევართა წინაშე დგას სხვა მრავალი პრობლემა: ბერძნულ, ქართულ, არაბულ ენობრივ ნიუანსებში და მიმართებებში უცდომელი გარკვევა, როგორც ამ თხზულების ტრადიციების ინდურ სამყაროში, ფალსურ

და სირიულ ენებზე; შესწავლა შუა საუკუნეების ბერძნული, არაბული და ქართული ლიტერატურული პროცესისა; ამ ხალხების კულტურული მიმართებების ცვლევა და სხვა. შეიძლება ითქვას, რომ სწავლილად არც ერთი ზემოდასმული საკითხი არ ათის ჯერჯერობით შესწავლილი. ნათქვამს ისიც უნდა დავმატიოს, რომ საზოგადოდ ასაკიერი კვლევა-ძიება სასრულოს არასოდეს აღწევს. ახალი ეპოქა ასევე ნიუანსებს ეძებს წინა ეპოქათა საისტორიო ძეგლებში, ან საზოგადოდ ახალი კუთხით შეხედავს მას. ტექტოლოგიური და კოლიკალიზური ანალიზი „ვარლამ და იოსაფის“ ყველა ბერძნული ხელნაწილის ძალზე საშუაო საქეა, რომელსაც, ამ საკითხის კვლევის მიზნად როგორც პრაქტიკის მიხედვით თუ ვიმეჩვენებთ, არ ეყოფა არც ერთი პიროვნების, არამედ ერთი თაობის მოღვიწიობაც. და მაინც არის ამ საკითხის კვლევის თუმცა მნიშვნელოვანი, მაგრამ ცალკეულ, უკანასკნელი წლების ბიზანტინისტიკაში ამ პრობლემა გადასაწყვეტად სხვა ასპექტზე გამახვილდა ყურადღება. ეს „იოდასაფისა და ბალავარის მოთხრობის“ არაბულ, ქართულ და ბერძნულ რედაქციათა ჩვენამდე მოღწეული ტექსტების ურთიერთ მიმართების საკითხი.

70-იან წლებში პარიზში ამ საკითხზე გამოქვეყნდა ორი მონი-
გრაფია: ლანიელ ჟიმარეს „ბალავარ და ბუღასფის წიგნი არაბულ
ქსმილოლური ვერსიის მიხედვით“ (303) და წინამდებარე სტრიქონის
ავტორის „ვარლამ და იოასაფის ბერძნულ და ქართულ ვერსიის
მიმართებისათვის“ (316). მოუხედვად იმისა, რომ დ. ჟიმარეს წიგნი
ედგენება ამ თხზულების არაბულ რედაქციას (დ. ჟიმარე აქვეყნებს
არაბულ-ისმილოლური ვერსიის საკუთარ ფრანგულ თარგმანს), ავტორმა
არაბულ ვერსიებს უდარგებს ბერძნულ და ქართულ რედაქციებს (კ
რაც მას სრულ უფლებას აძლევს თავისი აზრი გამოთქვას ბერძნულ
„ვარლამ და იოასაფის“ წარმოშობის საკითხზე. ჩვენი მონოგრაფია
კი სწავლობს სწორედ ბერძნული ვერსიის წარმოშობის საკითხს ქა-
თული, ბერძნული, და ამასთან ერთად, არაბული რედაქციების² ტექს-
ტის ურთიერთ მიმართების ფონზე.

ჩვენ საუკუნის დასაწყისში „ბალავარიანის“ ქართული ტექსტის
ბერძნულთან მიმართებით კვლევა ვარლამ და იოსაფის“ წარმოშობის
პრობლემისათვის უპერსპექტივოდ მიჩნდათ. ამის მიუხედავად
დღენ იმაში, რომ ქართული „სიბრძნე ბალავარიანის“ ბერძნულთან

¹ ქართულ რედაქციებს იგი იცნობს დ. ლანგის ინგლისური „The wisdom of Balahvar“ Tom 1957 თარგმანებით.

2 არაბულ ზედაპირის ვიკნობი და ვიკნობი ვ. როზენის ზედაპირი
ბოი: „Повесть о Варлааме и Иоасафе“ (Перевод с арабского академика
В. Р. Розена), М—Л, 1947.

რეზიმი ძალზე მოკლე ტექსტს იძლეოდა და ამ ორ რედაქციას
ის განსხვავება ზეგარდა უფრო დიდი იყო, ვიდრე მსგავსება.
მთავრად კი საერთო სხვაგვარად ღვას: ჯერ ერთი, აღმოჩნდა
„კორიანის“ ქართული რედაქცია, იერუსალიმური ტექსტი, რომელიც
გაცილებით უფრო ვრცელია, ვიდრე „სიბრძნე ბალეარისა“;
მეორე, ბერძნულ-ქართული ტექსტების მიმართება სხვა ასექტში
მისჯის პირველ რიგში საკლესიო არა განსხვავებული პასუხები
მოკლური რედაქციებისა (განსხვავება უმთავრეს შემთხვევებში
მოკლური რედაქციის სპეციფიკა), არამედ მსგავსი ადგილები
მოკლური იდიომების მიმართებამ უნდა გამოავლინოს რედაქციათა
მთავარი დამოკიდებულება — 316, გვ. 16).

ბერძნული „გარლამ“ და იოასფის“ უწინარეს რედაქციებს
სხვადასხვა ენაზე მოღწეულ რედაქციათაგან მხოლოდ არა-
თუ და ქართული წარმოადგენს. ეს გარემოება, ბუნებრივია, უცი-
ხელს ხდის ამ სამი რედაქციის ურთიერთ მიმართების საფუძველ-
ზე, ბერძნული ტექსტის წარმოშობის თაობაზე გარკვეული დასკვნების
დაკმაყოფილებას. დ. ჟიშარე აქვეყნებს არაბული ვერსიის
საფუძველზე და ტექსტს თან ურთავს მითითებებს, თუ არაბუ-
ლი თარგმანს და ტექსტს რომელი რედაქციებთან ამჯერებს შინაარსობა-
ში თითოეული პასუხი რომელი რედაქციისა არც ერთ ისეთ
მომართება. ირკვევა, რომ ბერძნული რედაქცია არც ერთ ისეთ
მომართება, არც იგი არ თანხელდება ქარ-
თულს, მეორე მხრივ კი, ქართული ხშირად მისდევს არაბულს ისეთ
მომართებაში, რომლებიც ბერძნულითგან დამახასიათებელი არ არის.
ამიტომ, საცხებთი კანონზომიერია ის დასკვნა, რომელიც აქედან
დგინდება: ქართული რედაქცია შუალედური, გარდამავა-
ლია ბერძნულსა და არაბულს შორის (303, გვ. 52, 59).

არაბულსა და ბერძნულს შორის დიდი განსხვავებაა. არაბულსა და ბერძნულს შორის დიდი განსხვავებაა. არაბულსა და ბერძნულს შორის დიდი განსხვავებაა.

1. ბოდუნიძე ამ წარკვევზე ვფუშობდით, დ. ქიმარეს წიგნს არ ვიკრძლით. მისი გამოცემა პარიზში დასაბუდლად გაიზავნა 1974 წელს; მისზე ვფუშობდით 1973 წლამდე. დ. ქიმარეს მონოგრაფია პირველად გაიცანით ინგლისში გამოცემით ბილიონების დროს, 1976 წლის ოქტომბერ-დეკემბერში.

არაბულს ემსგავსებოდეს; მაშინ, როცა არაბულსაგან განსხვავებას ხშირად იმეორებს ბერძნული (316, გვ. 16—28).

სამ რელაქციას შორის ტექსტოლოგიური მიმართების სხვა უღირესად მნიშვნელოვან დასკვნებამდეც მივყავართ:

ბერძნულ „ვარლამ და იოსაფში“ შეტანილია იგავები ორი წიგნიდან — სხარებდიდან და საკუთრივ „ბალავარიდან“. ბალავარი იგავები ბერძნულ რელაქციაში ამოკრებილია ქართულიდან და არაბულიდან: არაბულ რელაქციაში ორჯერ მეტი იგავია, ვიდრე ქართულში. ბერძნულში სპეციფიკურ იგავთა რაოდენობა უფრო სავსეა; მაგრამ მასში არ არის არც ერთი იგავი, რომელიც არ იკითხება დღეს ქართულში (316, გვ. 14—16).

საკუთარი სახელები ბერძნული „ვარლამ და იოსაფისა“ ანტიკავშირის ამჟღავნებს ქართული რელაქციის საკუთარ სახელებთან განსხვავდება ბერძნულსაგან (303, გვ. 56; 316, გვ. 13—14).

„ბალავარიანის“. რომანის ფაბულა ამბის ძირითად ნაწილში თქმის ყველა რელაქციაში მეტნაკლებად ერთმანეთს ემსგავსება, სხვაგვარადაც მხოლოდ ამბის დასასრულშია. ქართული რელაქცია იგავ ყველა არაბული ვერსიისაგან განსხვავებულ ფინალს, ბერძნულსა და ამ თავისებურებაში ქართულს მისდევს (303, გვ. 52, 59; 316, გვ. 11—12).

ქართული რელაქცია ბერძნულსა და არაბულს შორის დგას თავისი ზომიერი ქრისტიანული ელემენტითაც. იგი გარდამავალი სივრცეა ზურია აღმოსავლურ არაქრისტიანულ ამბებსა და ბერძნულ დოგმატურ და აგიოგრაფიულ „ცხოვრებას“ შორის (303, გვ. 52; 316, გვ. 8). ეს თვისება ქართული რელაქციისა შენიშნული და ბერძნული „ვარლამ და იოსაფის“ ქართული რელაქციიდან წარმოშობის დასაბუთების უმთავრეს არგუმენტად მიჩნეული არის უკანასკნელ წელსში სხვა ევროპელი ავტორების მიერაც (346, გვ. 1).

ამგვარად, უკანასკნელი წლების ბიზანტინისტიკა ბერძნული „ვარლამ და იოსაფის“ გენეზისის პრობლემის გადაწყვეტაში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს არაბულ, ქართულ და ბერძნულ ვერსიათა ურთიერთმიმართებას. დღეისათვის წარმოებული ტექსტოლოგიური შედარების დონეზე ეს მიმართებანი ბერძნულის ქართულზე დამოკიდებულებას მეტყველებენ.

ავთოვიმე ათოფელი — „ბარლამა და იოსაფის“ ბიზანტიური ვერსიის ავტორი¹

ძველი ქართული ლიტერატურა მსოფლიო ქრისტიანულ ლობაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა. ეს გარემოება განასარი

¹ პირველად გამოქვეყნდა ქ. იენაში (გდრ) გერმანულ ენაზე (290).

ბერძნული იყო იმით, რომ ქართული კულტურა თავისებური დამაკვირვებელი ხდი იყო აღმოსავლურ და დასავლურ სამყაროს შორის. სპარსული და არაბული გზით მოსული აღმოსავლური აზროვნება ქართულ კულტურაში ერწყმოდა დიდ ბიზანტიურ კულტურას და ეროვნულ ნიადაგზე ორიგინალურ გადამეშვივებას და გააზრებას პოეტიკაში. იმან განაპირობა ის, რომ ბიზანტიური მწერლობის გზით სპარსული სამყაროს თავისი წვლილი შეუტანია შუა საუკუნეების ზოგადქრისტიანული ლიტერატურული და საზოგადოებრივ-ფილოსოფიური აზრის განვითარებაში. ამ თეზისის ერთ-ერთი დამადასტურებელი ფაქტია შუა საუკუნეების უაღრესად პოპულარული რომანის „ვარლამ და იოსაფის“ ფორმირებისა და გავრცელების სკიზმები.

აქარლამ და იოსაფის“ ავტორობის ირგვლივ ჩატარებული კრიტიკების განხილვა და იოანე დამასკელისა და ეფთვიმე ათონელი ცხოვრებისა და ცხოვრებასა და შემოქმედებასთან დაკავშირებული პირობების გათვალისწინება გვაფიქრებინებს, რომ „ვარლამ და იოსაფის“ ბერძნული რელაქციის წარმოშობის VIII საუკუნეში გადამტანა შეცდომა. იგი X—XI საუკუნეების მიჯნას უნდა დაუკავშირდეს და მის ავტორად ეფთვიმე ათონელი უნდა იქნეს მიჩნეული.

ამ თეზისამდე ჩვენ მიგვიყვანა, ერთი მხრივ, იმ არგუმენტთა კრიტიკულმა განხილვამ, რომლებიც წამოყენებულია ეფთვიმე ათონელის ავტორობის წინააღმდეგ და იოანე დამასკელის ავტორობის შესაბამისად და, მეორე მხრივ, „ვარლამ და იოსაფის“ ბერძნული რელაქციის შედარებამ „ბალავარიანის“ ქართულ და არაბულ რელაქციებთან. წარმოვადგენთ ჩვენ მიერ ჩატარებული მუშაობის მხოლოდ ნაწილებს.

ეფთვიმე ათონელის ავტორობის წინააღმდეგ თანამედროვე ბიზანტინისტიკაში მოტანილ არგუმენტთაგან არც ერთი არ არის ისეთი ძლიერი, მყარ ფაქტობრივ მასალაზე დაფუძნებული და ამდენად შესაბამისი, რომ მასზე დაყრდნობით მართლაც შესაძლებელი იყოს ეფთვიმეს ავტორობის ეჭვის ქვეშ დაყენება.

1. ამ ტიპის არგუმენტთა შორის პირველ რიგში თვალში საცემია ეფთვიმეს პროვნების (როგორც ეროვნებით უცხოელის, არა ბერძნულის და არა ბიზანტიულის, არამედ ქართველი მწერლის) შეუფერებლობა „ვარლამ და იოსაფის“ ავტორად. ეს გარემოება გადამწყვეტი ფაქტია „ვარლამ და იოსაფის“ მნიშვნელოვანი ფ. დელგერისათვის და იგი ქ. ზოტენბერგისათვის, ბეკისათვის.

იმ ბიზანტინისტისათვის, რომელიც მეტნაკლებად მაინც იცნობს ეფთვიმე ათონელს შემოქმედებას და პირველწყაროებს მის ცხოვრებაზე, ზემოთხსენებულ არგუმენტს არ შეიძლება სერიოზული ფასი დაეკადოს. ჩვენს წინაშე ეფთვიმე ათონელის სახით დგას პიროვნება,